

Kawiecki E.

197 O systemach pow. z stopniem ugrupowania, „Z historii sztuki”, t. 25, s. 148, s. 151-52.

198 O metodzie badania ceramiki wczesnośrednio-wiekowej, wykład wygłoszony na konferencji, „Wiadomości Archeologiczne”, t. 25, s. 2, s. 17-18.

199 Studia dendrochronologiczne w badaniach archeologicznych, „Z historii sztuki”, t. 25, s. 1, s. 8-9.

Kawiecki S.

200 O metodzie badania ceramiki wczesnych średniowieczy, „Wiadomości Archeologiczne”, t. 25, s. 17-18.

Kuczyńska-Borkowska B.

201 O badaniach ceramiki wczesnych, „Z historii sztuki”, t. 25, s. 8-9.

Kuczyńska J., Fijałkowska A., Malinowska A.

202 Metody stryżniowej analizy ceramiki z grubszą warstwą szkliwa i ceramiki wapiennej badanej stryżniowo, 1972 Studia, wyprawy i konferencje badawcze z historii sztuki, Poznań, s. 31-42.

Kuczyński E.

203 Studia archeologiczne na terenach przedhistorycznej kultury, „Archeologia Polska”, t. 25, s. 1, s. 8-9.

204 O problemach archeologii i jej granicach badawczych, „Studia Archeologiczne”, t. 25, s. 1-2.

Kuczyńska-Borkowska B.

205 Studia z dziedziny ceramiki wczesnośrednio-wiekowej, wykład wygłoszony na konferencji, „Archeologia Polska”, t. 25, s. 2, s. 20-22.

Lukaszewski A.

206 Kształt wytworów z ceramiki i szkliwa badanych ceramiki, „Z historii sztuki”, t. 25, s. 2, s. 18-19.

Lukaszewski E.

207 Porównanie ceramiki wczesnośrednio-wiekowej, „Z historii sztuki”, t. 25, s. 2, s. 18-19.

208 Studia na temat ceramiki „Studia z historii sztuki i kultury przedhistorycznej i przedromantycznej”, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, „Zestawienie”, t. 25, s. 41-42.

Przemysław Uściński

Adres autora:

Mgr Przemysław Uściński
Instytut Historiografii i Kultury Antycznych
Instytut Kultury i Sztuki Uniwersytetu Wrocławskiego
50-136 Wrocław

PROBLEMY, METODY I IMPLIKACJE AMERYKAŃSKIEJ „SOCJOLOGII CERAMICZNEJ”

Ceramika pradziejowa jest od dawna jednym z podstawowych przedmiotów zainteresowania archeologów, a jej systematyka i układanie w serie chronologiczne stanowi dla wielu obszarów i okresów główny problem badawczy. Jakkolwiek forma wytworu ceramicznego jest ogólnie zdeterminowana jego funkcją, to jednak plastyczność materiału zezwala na dużą swobodę wyboru rozwiązań formalnych dla

osiągnięcia tego samego celu funkcjonalnego (C. Renfrew 1977, s. 3-4). Zatem zmienność formalna ceramiki, jako uwarunkowana głównie tradycją kulturową, łatwo poddaje się badaniu, zwłaszcza w odniesieniu do swych pozautylnitarnych aspektów, takich jak zdobienie. Pomimo że zagadnienie możliwości poznawczych archeologii w tej dziedzinie nie jest nowe, ukazanie się w ostatnim czasie szeregu prac archeologów amerykańskich na temat analizy wzorów malowanej ceramiki (D. E. Dumond 1977; M. B. Stanisławski 1977; S. Plog 1976; N. M. Pyne 1976; W. A. Longacre 1974, aby wymienić najnowsze) skłania do powtórnego przeanalizowania go.

Szczególnie dogodnej podstawy do dalszych rozważań dostarcza artykuł P. J. Watson (1977), zawierający przegląd różnych rodzajów analiz zdobionej ceramiki z obszaru Bliskiego Wschodu i południowo-zachodnich terenów Stanów Zjednoczonych, w ich następstwie historycznym. Stwarza to możliwość retrospektywnego spojrzenia na rozwój świadomości badawczej archeologów w tej wyspecjalizowanej dziedzinie i określenia przypuszczalnego kierunku dalszych zmian. Dokonany przez Watson przegląd pozwala na stwierdzenie trzech ogólnych prawidłowości dotyczących rozwoju zainteresowań i metod badawczych archeologów w dziedzinie analizy wzorów na naczyniach glinianych: 1. rozwój przebiega od stosowania metod prostego opisu słownego do precyzyjnego pomiaru i ilościowego przetwarzania danych; 2. rozwój przebiega od zainteresowania wzorami ceramiki jako wyznacznikami chronologicznymi do zainteresowania nimi jako wyznacznikami związków społecznych; 3. rozwój przebiega od badania zmienności wzorów na dużych obszarach i w długich jednostkach czasu do badania zmienności w skali mikroregionów i mikrookresów. Te trzy prawidłowości znalazły wyraz w powstaniu w połowie lat sześćdziesiątych czynnej i twórczej do dziś orientacji badawczej, którą J. R. Sackett nazwał „socjologią ceramiczną” (1977, s. 376), a D. Lathrap określił żartobliwie jako badanie „szepczących skorup” (K. V. Flannery 1976, s. 251). Za naukowych patronów tego ruchu należy uważać przede wszystkim L. Binforda oraz, według P. J. Watson, także A. Spauldinga.

Pionierskie studia dążące do odtworzenia organizacji małych społeczności indiańskich na podstawie zróżnicowania wzorów malowanej ceramiki były dziełem J. Deetza, W. A. Longacre'a, J. N. Hilla i R. Whallona. Prace tej „pierwszej generacji” badaczy, jak ich określa P. J. Watson (1977, s. 387), będące dziś już klasycznymi dziełami tej orientacji badawczej niezależnie od krytyki dokonanych przez nie ustaleń, zwróciły uwagę na możliwość uzyskania informacji społecznej ze skomputeryzowanej analizy zdobienia ceramiki. W obrębie omawianej orientacji podejmowano rozmaite szczegółowe problemy badawcze. Przedmiotem zainteresowania niektórych badań była zmienność wzorów zdobienia ceramiki w czasie, jako wyraz przemian społecznych. J. Deetz badał zmiany organizacji społecznej w XIX-wiecznej wiosce Arikarów, która w tym okresie na skutek przemian ekonomicznych i spadku liczebności grupy przechodziła od tradycyjnej matrylinearności i uxorolokalności do większej swobody w regułach pomalżeńskiego zamieszkania (W. Longacre 1974, s. 55). Deetz stwierdził, że w okresie panowania ścisłych reguł rezygnacji uxorolokalnej daje się stwierdzić na stanowisku archeologicznym istnienie zlokalizowanych mikrotradycji zdobienia ceramiki, które interpretował jako pozostałości siedziby rodu matrylinearnego. W miarę rozkładu tradycyjnej organizacji te mikrotradycje stają się nieuchwytnie. Podobne diachroniczne studium przeprowadził R. Whallon (1968), który próbował odtworzyć ewolucję społecznej organizacji Irokezów na podstawie analizy zmian mikrotradycji zdobienia ceramiki. Odmiennie problemy badawcze postawili przed sobą W. A. Longacre (1968; 1970) i J. N. Hill (1968; też J. Muller 1973), którzy usiłowali zrekonstruować społeczno-przestrzenną organizację puebli w poprzecznym przecięciu czasowym przy

założeniu, że stwierdzenie na stanowisku obecności zlokalizowanych mikrotradycji zdobienia ceramiki jest wyrazem wspólnego zamieszkania na tym miejscu grupy połączonej więzami pokrewieństwa, razem wytwarzającej i użytkującej naczyń.

We wszystkich wspomnianych badaniach metodą uzyskania informacji społecznej była ilościowa analiza mikrotradycji zdobienia ceramiki. Materiał ceramiczny był łączony w grupy na podstawie obecności wspólnych elementów wzorów. Następnie analizowano przestrzenny rozkład zdobionych fragmentów ceramiki w obrębie stanowiska, a nieprzypadkowe grupowanie się mikrotradycji zdobniczej w jednej części stanowiska uważano za dowód istnienia na tym miejscu rezydencji klanowej. Wspólnym założeniem wszystkich tych studiów było zawarte w etnograficznych opisach życia Indian Pueblo stwierdzenie, że technika wytwarzania i zdobienia naczyń była przekazywana od matki do córki w obrębie klanów (rodów) matrylinearnych zamieszkujących wspólnie zgodnie z uxorolokalną regułą rezydencji pomalżeńskie, zatem stwierdzenie w materiale archeologicznym nieprzypadkowo zlokalizowanej mikrotradycji zdobniczej jest jednocześnie stwierdzeniem istnienia matrylinearnego i matrylokalnego klanu czy lineażu.

Badania „pierwszej generacji”, z początku entuzjastycznie zaakceptowane, zostały w ostatnich latach poddane ostrej i wielostronnej krytyce. Przegląd literatury krytycznej dokonany przez P. J. Watson (1977, s. 385-387) pozwala stwierdzić, że przedmiotem dyskusji były trzy grupy zagadnień: 1. sposób odwzorowywania norm zachowań ludzkich przez układy kulturowych zawartości warstw geologicznych; 2. adekwatność zastosowanych metod statystycznych i prawidłowość interpretacji wyników ilościowych; 3. słuszność założeń odnośnie do mechanizmów społeczno-kulturowych, przyjętych do wyjaśniania stwierdzonych prawidłowości w rozkładach danych archeologicznych.

Krytyka dotyczyła zatem wszystkich zasadniczych punktów tej orientacji badawczej. Pierwszy z poruszonych problemów wykracza daleko poza omawianą tu problematykę stanowiąc kluczowe zagadnienie całej archeologii, dotychczas nie rozstrzygnięte ostatecznie. Niezbędne są tu badania doświadczalne nad powstawaniem warstw kulturowych i ich późniejszymi zakłóceniami (J. Coles 1977, s. 87-102; P. A. Jewell, G. W. Dimbleby 1977; J. H. Chilcott, J. Deetz 1977) oraz badania archeologiczne stanowisk współcześnie żyjących ludów pierwotnych podlegających równoczesnemu badaniu etnograficznemu (R. Ascher 1977).

Drugim aspektem tego samego problemu jest kwestia zakłócenia układów źródeł archeologicznych poprzez powtórne użytkowanie naczyń ceramicznych lub ich fragmentów. Wbrew zdaniu wielu badaczy ceramiki (np. ostatnio C. Renfrew 1977, s. 6), że raz zniszczone naczynie nie jest już nigdy powtórnie używane, M. B. Stanisławski udowodnił, że w pewnych przynajmniej społecznościach różne części stłuczonego naczynia mogły być używane do różnych celów, np. dekoracyjnych, podlegając przez to przemieszczeniom zakłócającym pierwotne układy (P. J. Watson 1977, s. 386).

Drugi problem poruszony przez krytyków „pierwszej generacji socjologii ceramicznej” to również ogólne zagadnienie dotyczące całej problematyki archeologicznej — problem adekwatności doboru metod statystycznych do konkretnego przypadku, ocena wiarygodności ich wyników i prawidłowości interpretacji. Powtarzane analizy danych J. Deetza, C. Cronin, W. A. Longacre'a i J. N. Hilla, dokonane przez S. Ploga (P. J. Watson 1977, s. 387), J. J. Lischkę (1975) i D. E. Dumonda (1977), podważyły w wielu przypadkach wartość uzyskanych przez nich wyników, wykazując możliwość wykrycia innych wzorów w rozkładzie tych samych danych przy zastosowaniu innych technik statystycznych. Ta niesłychanie cenna praktyka weryfikowania wnioskowania statystycznego przez zastosowanie różnych metod do badania tych samych danych (możliwa tylko dzięki rzetelności badaczy publi-

kujących „surowe” dane, które były podstawą obliczeń) dowodzi rozwoju, jaki dokonał się w procesie matematyzacji archeologii — od fascynacji i bezkrytyczności w stosunku do każdego zastosowania statystyki, do rzeczywistego, krytycznego i twórczego wnioskowania statystycznego. Przykładem może tu być chociażby analiza wewnętrznego różnicowania zachodnioceltyckiej kultury Marny. Autorzy tej analizy (R. B. Pollnac, R. M. Rowlett 1977) nie poprzestali na jednym sposobie wykazania istnienia prawidłowości w rozkładzie danych, ale pozostając krytyczni wobec własnych wyników zweryfikowali je innymi metodami, w różny sposób przetwarzając te same dane.

Twórcza krytyka prac pierwszych „socjologów ceramicznych” nie podważyła zasadności całej orientacji, lecz zwróciła uwagę na często zbyt pochopne wysuwanie wniosków opartych na nie dość „czułych” metodach statystycznych.

Trzeci z poddanych dyskusji problemów dotyczył bardzo konkretnego modelu społeczno-kulturowego zaczerpniętego z badań etnograficznych do wyjaśnienia stwierdzonych prawidłowości w układach danych archeologicznych, sięgając równocześnie, tak jak i dwa poprzednie, podstaw całej archeologii, stawiając pytanie o zasadność, możliwość i sposób wykorzystywania analogii etnograficznych w archeologii.

Michael Stanislawski przeprowadził badania etnograficzne u Indian Hopi i Hopi-Tewa nastawione celowo na uzyskanie informacji o sposobach przekazywania umiejętności wytwarzania i zdobienia naczyń ceramicznych. Wykazał on, że wbrew zdaniu wcześniejszych badaczy, którzy nie byli zainteresowani w uzyskaniu szczegółowych informacji na ten temat, istnieje duża różnorodność uczenia garncarstwa w społecznościach Indian Pueblo. Przez „socjologów ceramicznych” za model do rekonstrukcji organizacji społecznej przyjęte zostało uczenie córki przez matkę lub wnuczki przez babkę w matrylinearnych i matrylokalnych klanach (rodach) i lineażach. Według M. B. Stanislawskiego jest to tylko jeden, wcale nie najczęstszy z wielości przypadków, nie determinowanych czasem nawet żadnymi czynnikami pokrewieństwa czy wspólnego zamieszkania (1973, s. 119, 121; 1977, s. 395-400, tabl. 18.1). Badania Stanislawskiego wskazały zatem na konieczność krytycznego stosunku archeologów wobec szczegółowych modeli dotyczących odwzorowania relacji społecznych przez układy materialnych wytworów, które to modele wywodzi się z wyników badań etnograficznych nie zorientowanych na uzyskanie takiej informacji. Stanislawski podkreśla istnienie rozbieżności między regułami zachowań werbalizowanymi w danej grupie a zachowaniami faktycznie zachodzącymi. Nie negując możliwości uzyskania informacji społecznej z badania wzorów zdobienia ceramiki, postuluje on zatem uwzględnienie złożoności społecznych interakcji uwikłanych w proces tworzenia się mikrotradycji zdobienia ceramiki.

Po okresie krytyki założeń, metod i osiągnięć „pierwszej generacji” pojawiło się szereg prac (które P. J. Watson określa mianem „drugiej generacji”) rozwijających dalej tę orientację, z uwzględnieniem jednak wysuniętych pod jej adresem zarzutów i zastrzeżeń (P. J. Watson 1977, s. 387-389). Problematyka badawcza uległa obecnie pewnym zmianom. Częściej rezygnuje się z badania społecznych relacji w obrębie jednego stanowiska na rzecz odtwarzania kontaktów między grupami zamieszkującymi stanowiska w pewnym naturalnie wydzielającym się mikroregionie, jak np. w dolinie Oaxaca w Meksyku (S. Plog 1976) czy na obszarze doliny El Moro, objętym tzw. projektem Cibola (P. J. Watson 1977, s. 387-389). W celu uzyskania większej wiarygodności wyników analiz komputerowych uwzględnia się obecnie znacznie więcej czynników, nie poprzestając na prostym stwierdzeniu obecności lub braku danego elementu we wzorze namalowanym na danym fragmencie naczynia. W nowych badaniach przykładą się wagę do pomiaru takich cech, jak np. rozmiary elementów, szerokość linii, układ wzoru, forma naczynia, na którym znaj-

duże się dany wzór. W badaniach Ch. Redmana i P. J. Watson nad ceramiką z El Moro uwzględniono np. takie cechy, jak: procent motywów liniowych, figur pełnych, pełnych figur trójkątnych, motywów kreskowanych, kreskowanych trójkątów oraz procent wzorów na misach i procent wzorów na dzbanach (P. J. Watson 1977, s. 388).

System analizy wzorów opracowany ostatnio przez D. Washburn dla ceramiki z Nowego Meksyku (P. J. Watson 1977, s. 389) ogniskuje się na pomiarze rodzaju symetrii całych wzorów na naczyniach. Badaczka ta sądzi, że porównawcza analiza struktury i kompozycji wzorów, bez uwzględniania nawet ich konkretnych elementów, może ujawnić intensywność kontaktów między społecznościami.

Nowym kierunkiem w analizie zdobienia ceramiki jest badanie symbolik i wzorów, zapoczątkowane przez N. M. Pyne (1976). Opracowując ceramikę z doliny Oaxaca z okresu 1150-650 p.n.e., wyróżniła ona 18 ikonograficznych samodzielnie występujących motywów, które podzieliła na dwie grupy pod względem ich przypuszczalnego znaczenia symbolicznego: węża i jaguara. Stwierdzony antagonizm rozkład tych wzorów na badanych obszarze pozwolił jej na wysunięcie przypuszczenia, że stanowiły one rodzaj znaków rozpoznawczych czy godła dwóch rodów wywodzących swe pochodzenie od tych mitycznych przodków (N. M. Pyne 1976, s. 279-280).

„Druga generacja” rozszerzyła zatem zakres badanych problemów i metod badawczych; zrezygnowała np. z tradycyjnego badania tylko malowanych wzorów (np. S. Plog 1976), pozostała jednak nadzwyczaj ostrożną w formułowaniu wniosków na temat społecznych rzeczywistości ukrytych za stwierdzonymi prawidłowościami w układach źródeł archeologicznych, zdając sobie sprawę z nieprostego charakteru transformacji, które pomiędzy nimi zachodzą.

Dokonawszy krótkiego przeglądu dziejów tej orientacji badawczej warto się zastanowić, jakie są lub mogą być jej implikacje, i to nie tylko dla analiz ceramiki, lecz dla archeologii w ogóle, jako że „socjologia ceramiczna” jest próbą rozwiązania problemu odtworzenia relacji społecznych na podstawie relacji stwierdzonych w materiale archeologicznym, co jest kluczowym zagadnieniem archeologii.

U podłoża „socjologii ceramicznej” leży, często zresztą nie werbalizowane, założenie o możliwości wykorzystania w archeologii wszystkich implikacji społeczno-kulturowego zjawiska stylu. Pojęcie stylu nie jest obce archeologii tradycyjnej, służyło ono do stwierdzenia formalnego podobieństwa artefaktów, które uznawano za diagnostyczne dla historycznego związku pomiędzy zespołami archeologicznymi. Takie „standardowe” w pojęciu J. R. Sacketta (1977, s. 374-375) rozumienie stylu było podstawą wydzielenia stylów zdobienia ceramiki czy stylów retuszu narzędzi krzemienianych i przypisywania im znaczenia czułych wskaźników przy chronologicznym porządkowaniu zespołów. Wykrycie zjawiska stylu dokonało się na gruncie historii sztuki i przemiany rozumienia tego zjawiska, a co za tym idzie przemiany w stosowaniu pojęcia stylu w tej nauce, były stymulujące dla innych dyscyplin. Kiedy zatem teoretycy i historycy sztuki zaczęli kłaść nacisk na społeczne interrelacje leżące u podłoża zjawiska stylu (M. Schapiro 1953, s. 287), zaproponowano rozszerzenie tego pojęcia na całokształt zjawisk kulturowych (A. L. Kroeber 1957) i stwierdzono, że styl jako zjawisko społeczno-kulturowe jest społeczną identyfikacją grupy (H. D. Duncan 1962, s. 274). Stało się wówczas jasne, że wydzielenie stylów w materiale archeologicznym pociąga za sobą orzekanie o społecznych związkach między jego twórcami. Sformułował to wyraźnie R. Whallon (1968, s. 223), który stwierdził, że istota dyfuzji idei i praktyk stylistycznych zarówno w obrębie, jak i między społecznościami jest zdeterminowana przez istotę interakcji między wytwórcami. Powyższe stwierdzenie jest werbalizacją teoretycznych założeń orientacji zwanej „socjologią ceramiczną”, która stanowi w rzeczywistości próbę

wykorzystania wszelkich możliwości płynących z badania stylu w archeologii. W celu rekonstrukcji relacji społecznych na podstawie badania stylu zdobienia ceramiki musielibyśmy jednak znać istotę zmian stylistycznych, ich mechanizmy, tempo i przyczyny. Krytyka wykazała ignorancję archeologów w tej dziedzinie, z czego zdają sobie już sprawę badacze „drugiej generacji” (np. S. Plog 1976, s. 271-272). Ta świadomość stała się motorem badania reguł stylistycznych we współczesnych społecznościach tzw. prymitywnych. W. A. Longacre, nie zgadzając się z wynikami prac Stanisławskiego, które prowadzone były u współczesnych Indian Pueblo wytwarzających ceramikę głównie na użytek „białych” turystów, postanowił podjąć własne badania nad nie zakłóconą obcymi wpływami wytwórczością ceramiki w plemieniu Kalinga na wyspie Luzon w archipelagu Filipin. Pragnie on stworzyć dokładną skalę pomiaru zmienności stylistycznych w ceramice oraz zrozumieć i opisać społeczny kontekst wytwarzania ceramiki (W. A. Longacre 1974, s. 66). W ten sposób orientacja „socjologii ceramicznej” stała się jednym z dowodów nieodzowności tzw. etnoarcheologii do uzyskania jakichkolwiek informacji wykraczających poza same artefakty. P. J. Watson stwierdza (1977, s. 390), że podejmowane obecnie badania etnoarcheologiczne nad wytwórczością ceramiki powinny przynieść następujące kategorie informacji: 1. informacje o rodzajach interakcji między garncarzami i sposobach transmisji technik zdobniczych; 2. dokumentację przestrzennego rozmieszczenia wzorów na ceramice produkowanej przez specyficzne grupy w obrębie jednej społeczności; 3. dokumentację różnego rodzaju zmienności systemów wzorów i wyjaśnienie ich przyczyn; 4. informacje o relacjach między werbalizowanymi regułami wzorów a rzeczywiście spełnianymi i 5. informacje o źródłach, z których wywodzone są wzory. Wyniki tych badań będą wartościowe nie tylko dla badaczy społecznych determinant wytwarzania ceramiki, ale także dla wszystkich, których interesują mechanizmy stylistyczne, i odwrotnie, wyniki badań nad innymi dziedzinami wytwórczości mogą być istotne dla „socjologii ceramicznej”.

Badania etnoarcheologiczne powinny być jednakże prowadzone osobno dla różnych kontekstów społeczno-kulturowych w celu uzyskania modeli adekwatnych dla różnych badanych sytuacji archeologicznych; inne prawa będą bowiem rządziły wytwórczością i użytkowaniem ceramiki w wyizolowanych tradycyjnych społecznościach rolniczych, inne zaś w społecznościach z rozwiniętym rzemiosłem garncarskim produkującym na zbyt, a nie tylko na własne potrzeby. Inne też będą zatem możliwości „wskaźnikowe” ceramiki w różnych kontekstach i różne pytania, na które takie badanie ceramiki może dać odpowiedź. Badacze amerykańscy mogli próbować rekonstruować przestrzenną organizację pueblo i liczbę zamieszkujących je matrylinearnych i matrylokalnych klanów, zakładając, że wytwarzanie i użytkowanie ceramiki przebiegało w ich obrębie, badacz zaś ceramiki pochodzącej z wczesnych organizacji państwowych odtwarzać może rzemieślnicze ośrodki produkcji oraz wymianę handlową na interesującym go obszarze. Między tymi dwiema skrajnymi możliwościami leży oczywiście szereg pośrednich. Również więc model wytwórczości ceramicznej wywiedziony z badań etnograficznych nie jest nigdy modelem uniwersalnym, który przykładać można do każdej sytuacji; rodzaj zastosowanego modelu zależy musi każdorazowo od społeczno-kulturowego kontekstu danej sytuacji archeologicznej.

Porą obecnie zwrócić uwagę na pewne, tkwiące w społecznym zjawisku stylu, a niewykorzystane przez „socjologię ceramiczną” możliwości badawcze w dziedzinie analizy społecznych uwarunkowań wytwórczości artefaktów. Przede wszystkim należy wspomnieć o rozwiniętej ostatnio przez Sacketta koncepcji zmienności artefaktu (U. Kobylińska 1979), w której stwierdza on nieodłączną obecność w natu-

rze każdego wytworu rąk ludzkich dwóch aspektów: funkcjonalnego i stylistycznego. Podobną koncepcję stylu stworzyli ostatnio także, na potrzeby analizy związków międzygrupowych w materiale archeologicznym, R. B. Pollnac i R. M. Rowlett (1977, s. 170), dla których styl jest tym aspektem artefaktu, który może zmieniać się nie wpływając na właściwą jego funkcję.

Sackett podkreśla bardzo silnie (1977, s. 373), że sfera estetyczności nie jest wyłączną sferą obecności zjawisk stylistycznych, co zresztą postulował już A. L. Kroeber (1957). Z przyjęcia takich założeń wynikają co najmniej dwa zarzuty pod adresem socjologicznej orientacji w archeologii amerykańskiej. Po pierwsze istnieje możliwość wysubtelnienia analizy stylistycznej ceramiki przez uwzględnienie oprócz zdobienia także cech tradycyjnie uważanych za nie podlegające zmienności stylistycznej, a mianowicie samego sposobu wytwarzania ceramiki oraz szeregu rozwiązań technicznych konstrukcji naczyń, w tym zaś przede wszystkim składu i struktury masy glinianej (P. M. Rice 1976), która może być szczegółowo zbadana laboratoryjnymi metodami geochemicznymi i petrograficznymi (świetne przykłady wykorzystania wyników takich badań zawiera tom rozpraw o roli ceramiki w odtwarzaniu wczesnośredniowiecznego handlu: Peacock 1977; w ostatnich latach badania fizykochemiczne ceramiki podejmowane są także w Polsce: A. Buko 1976; A. Buko, Z. Werfel 1977; L. Kociszewski, J. Kruppé 1973) oraz sposobu traktowania powierzchni naczyń. Te własności, jako uwarunkowane nie tylko kulturowo, ale także ekonomicznie i technologicznie, a także środowiskowo, podlegają silniejszym ograniczeniom dyfuzji niż zdobienie (które, jak wykazał M. Stanisławski, może dyfundować przy najmniej nawet intensywnej interakcji), stanowiąc zatem wskaźnik rzeczywiście intensywnej interakcji społecznych, co pozwala w wielu wypadkach na odróżnienie podobieństwa spowodowanego dyfuzją idei od wyników kontaktów handlowych czy naśladownictwa na odległość.

Interesującym zagadnieniem jest stwierdzenie, które cechy wytworu garncarskiego podlegają wpływowi stylistycznemu, które zaś, o ile także w ogóle istnieją, są od niego wolne. Ponownie trzeba tu wskazać na znaczenie badań etnoarcheologicznych, które powinny pozwolić na wyizolowanie i odrzucenie z analizy tych cech, które, jako zdeterminowane w swej zmienności wyłącznie względami środowiskowymi czy technologicznymi, nie mogą odzwierciedlać społecznego tworzenia się stylu.

Stosowanie analizy pozaestetycznych cech stylistycznych powinno się odnosić szczególnie do ceramiki z takich obszarów czy okresów, gdzie brak jest rozbudowanych systemów wzorów zdobienia ceramiki. Trzeba tu jednak zauważyć, że nawet pozornie mało zróżnicowane systemy zdobnicze mogą stać się przedmiotem odpowiednio szczegółowej analizy wykrywającej podobieństwa stylistyczne i kryjące się za nimi społeczne interakcje. Zadaniem badawczym jest wówczas dobór odpowiednio czułych cech, którymi w ekstremalnych przypadkach mogą być nawet pozornie tak mało stylistyczne cechy, jak milimetrowe nawet różnice w szerokości rytych linii, ostrość czy łagodność linii falistej, czy wreszcie ilość dookólnych żłobków. Próby dokładnej analizy mało zróżnicowanych wzorów zdobienia ceramiki były ostatnio podejmowane w archeologii skandynawskiej (np. S. Jensen 1977; N. H. Andersen, T. Madsen 1978), a także słowiańskiej (M. Zápotocký 1978).

Po drugie, skoro aspekt stylistyczny jest nieodłączny każdemu wytworowi ręki ludzkiej, to nie istnieją powody, dla których analogicznej próby uzyskania informacji społecznej nie można by było podjąć w stosunku do innych kategorii artefaktów. Można tu argumentować, że tworzywo ceramiki, jako niesłychanie plastyczne, pozwala na większy stopień uwarunkowania stylistycznego niż np. surowiec krzemienisty, w którym możliwości wyboru rozwiązań są w naturalny spo-

sób ograniczone. Są to jednak tylko różnice w stopniu czułości wskaźnika relacji społecznych, jakim może być artefakt badany archeologicznie (D. E. Dumond 1977, s. 332-333).

W tym momencie narzuca się nieodparcie końcowy wniosek powyższych rozważań: badanie stylistyczne zorientowane nie na same przejawy stylu, lecz na kryjącą się za nimi rzeczywistość społeczną, powinno obejmować nie tylko jedną kategorię artefaktów, jak np. ceramikę, ale co najmniej kilka różnych kategorii, o ile nie całość materialnych pozostałości danej społeczności. Styl jako zjawisko społeczne ujawnia się bowiem w całej rozciągłości dopiero przy porównaniu zmienności różnych kategorii wytworów, z których każda, jako uwikłana w system społeczno-kulturowy w odmienny sposób, objawia nieco inny aspekt relacji społecznych. Taki wzór badania zaproponowałam na innym miejscu (U. Kobylińska 1977) dla konkretnego przypadku wczesnorzymskiej kultury sambijskiej, gdzie nieilościowe, ze względu na stan źródeł, badanie pozwoliło stwierdzić istnienie silnie powiązanej zewnętrznie kontaktami handlowymi społeczności, w dostatecznym jednak stopniu spójnej wewnętrznie, aby połączyć w odrębny styl rozwiązania formalne zaczerpnięte często z różnych obszarów. Można sobie wyobrazić badanie oparte na podobnym wzorze, lecz ilościowe i w mikroskali jednego stanowiska lub mikroregionu osadniczego. Inny przykład społecznie zorientowanej ilościowej analizy stylistycznej jednej kultury dokonywanej na podstawie szeregu wyróżnionych „rysów stylistycznych” o różnym charakterze, zaproponowali ostatnio R. Pollnac i R. Rowlett (1977), wysubtelniając model badawczy stosowany w etnologii już w latach międzywojennych (np. E. H. Driver, A. L. Kroeber 1932).

Orientacja socjologiczna amerykańskich badaczy ceramiki, pomimo wielu wątpliwości i dyskusji, które wzbudziła i wzbudza do dziś, zwróciła uwagę na możliwość odmiennego od tradycyjnego wykorzystania tej tak powszechnie zazwyczaj występującej na stanowiskach archeologicznych, od epoki neolitu począwszy po czasy już historyczne, kategorii źródeł. Stanowi ona zatem krok naprzód w rozwoju archeologii rozumianej jako metody odtwarzania przeszłych systemów społeczno-kulturowych za pomocą badania ich materialnych pozostałości.

„Socjologia ceramiczna” wywarła wielki wpływ także na badaczy spoza jej ścisłego kręgu, interesujących się ceramiką. J. S. Otto, który przeprowadził wnikliwe badania XIX-wiecznej ceramiki z północnoamerykańskiej plantacji bawełny (1977), widzi możliwość traktowania wytworów ceramicznych jako wskaźników statusu społecznego w historycznych już dziejach Stanów Zjednoczonych. Podobne stanowisko reprezentują także inni amerykańscy teoretycy i praktycy archeologii historycznej (por. S. South 1977, s. 230-231).

Badania ceramiki dążące do uzyskania informacji o społecznych zjawiskach zachodzących w badanych społecznościach mogłyby zatem, przy uwzględnieniu omówionych powyżej zastrzeżeń, odnosić się także do materiału z ziem polskich. Pierwszym krokiem musi tu być niewątpliwie bardzo szczegółowa analiza wzorów zdobniczych oraz sugerowanych przeze mnie pozaestetycznych rysów stylistycznych. Taka działalność dotycząca ziem chociażby sąsiedniej Czechosłowacji została już rozpoczęta (np. V. Podborský, E. Kazdová, P. Košťuřík, Z. Weber 1977; M. Zápotocký 1978). Należy zatem mieć nadzieję, że wkrótce podjęta ona zostanie także i w Polsce.

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

Andersen N. H., Madsen T.

1978 *Skale og baegre med stórvinkelband fra Yngre Stenalder*, „Kuml”, r. 1977, s. 131-160.

Ascher R.

- 1977 *Time's arrow and the archeology of a contemporary community*, [w:] D. Ingersoll, J. E. Yellen, W. Macdonald (red.), *Experimental archeology*, New York, s. 228-240.

Buko A.

- 1976 *Niektóre aspekty współczesnych badań nad zagadnieniem pochodzenia ceramiki zabytkowej*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, nr 4, s. 611-619.

Buko A., Werfel Z.

- 1977 *Zastosowanie kwantometru do badania składu chemicznego ceramiki zabytkowej*, „Archeologia Polski”, t. XXII, z. 2, s. 301-326.

Chilcot J. H., Deetz J.

- 1977 *The construction and uses of a laboratory archeological site*, [w:] D. Ingersoll, J. E. Yellen, W. Macdonald (red.), *Experimental archeology*, New York, s. 252-269.

Coles J.

- 1977 *Archeologia doświadczalna*, Warszawa.

Driver E. H., Kroeber A. L.

- 1932 *Quantitative expression of cultural relationships*, University of California Publications in American Archaeology and Ethnology, t. 31, nr 4.

Dumond D. E.

- 1977 *Science in archaeology: the saints go marching in*, „American Antiquity”, t. 42, nr 3, s. 330-349.

Duncan H. D.

- 1962 *Communication and social order*, London.

Flannery K. V. (red.)

- 1976 *The early Mesoamerican village*, New York—San Francisco—London.

Hill J. N.

- 1968 *Broken K. Pueblo: patterns of form and function*, [w:] L. R. Binford, S. R. Binford (red.), *New perspectives in archeology*, Chicago, s. 103-142.

Jensen S.

- 1977 *Fynsk keramik i gravfund fra sen romersk jernalder*, „Kuml”, r. 1976, s. 151-190.

Jewell P. A., Dimbleby G. W.

- 1977 *The experimental earthwork on Overton Down, Wiltshire, England: the first four years*, [w:] D. Ingersoll, J. E. Yellen, W. Macdonald (red.), *Experimental archeology*, New York, s. 193-227.

Kobylińska U.

- 1979 *Jamesa Sacketta koncepcja stylu w archeologii*, „Archeologia Polski”, t. XXIV (w druku).
- 1980 *Sambian Style in the Early Roman Period: Problem of the Origin and Development of Aesthetic Norms*, „Archaeologia Polona”, t. XX (w druku).

Kociszewski L., Kruppé J.

- 1973 *Badania fizykochemiczne ceramiki warszawskiej w XIV-XVII wieku*, Warszawa.

Kroeber A. L.

- 1957 *Style and civilizations*, Ithaca.

Lischka J. J.

- 1975 *Broken K revisited: a short discussion of factor analysis*, „American Antiquity”, t. 40, nr 2, cz. 1, s. 220-227.

Longacre W. A.

1968 *Some aspects of prehistoric society in east-central Arizona*, [w:] L. R. Binford, S. R. Binford (red.), *New perspectives in archeology*, Chicago, s. 89-102.

1977 *Production and exchange in early state societies, the evidence of pottery*, University of Arizona, nr 17.

1974 *Kalinga pottery-making: the evolution of a research design*, [w:] M. J. Leaf (red.), *Frontiers of anthropology. An introduction to anthropological thinking*, New York—Cincinnati—Toronto—London—Melbourne, s. 51-67.

Muller J.

1973 (rec.) J. N. Hill, *Prehistoric organization in the American Southwest*, „American Antiquity”, t. 38, nr 2, s. 249-251.

Otto J. S.

1977 *Artifacts and status differences — a comparison of ceramics from planter, overseer, and slave sites on an antebellum plantation*, [w:] S. South (red.), *Research strategies in historical archaeology*, New York—San Francisco—London, s. 91-118.

Peacock D. P. S. (red.)

1977 *Pottery and early commerce. Characterization and trade in Roman and later ceramics*, London—New York—San Francisco.

Plog S.

1976 *Measurement of prehistoric interaction between communities*, [w:] K. V. Flannery (red.), *The early Mesoamerican village*, New York—San Francisco—London, s. 255-272.

Podborský V., Kazdová E., Koštuřik P., Weber Z.

1977 *Numerický kód moravské keramiky*, Brno.

Pollnac R. B., Rowlet R. M.

1977 *Community and supracommunity within the Marne Culture: a stylistic analysis*, [w:] D. Ingersoll, J. E. Yellen, W. Macdonald (red.), *Experimental archeology*, New York, s. 167-190.

Pyne N. M.

1976 *The fire-serpent and were-jaguar in formative Oaxaca: a contingency table analysis*, [w:] K. V. Flannery (red.), *The early Mesoamerican village*, New York—San Francisco—London, s. 272-280.

Renfrew C.

1977 *Production and exchange in early state societies, the evidence of pottery*, [w:] D. P. S. Peacock (red.), *Pottery and early commerce. Characterization and trade in Roman and later ceramics*, London—New York—San Francisco, s. 1-20.

Rice P. M.

1976 *Rethinking the ware concept*, „American Antiquity”, t. 41, nr 4, s. 528-543.

Sackett J. R.

1977 *The meaning of style in archaeology: a general model*, „American Antiquity”, t. 42, nr 3, s. 369-380.

Schapiro M.

1953 *Style*, [w:] A. L. Kroeber (red.), *Anthropology today*, Chicago, s. 287-312.

South S.

1977 *Method and theory in historical archeology*, New York—San Francisco—London.

Stanislawski M. B.

1973 (rec.) W. A. Longacre, *Archaeology as anthropology: a case study*, „American Antiquity”, t. 38, nr 1, s. 117-122.

- 1977 *Ethnoarcheology of Hopi and Hopi-Tewa pottery making: styles of learning*, [w:] D. Ingersoll, J. E. Yellen, W. Macdonald (red.), *Experimental archeology*, New York, s. 378-408.
- Watson P. J.
1977 *Design analysis of painted pottery*, „American Antiquity”, t. 42, nr 3, s. 381-393.
- Whallon R.
1968 *Investigations of late prehistoric social organization in New York State*, [w:] L. R. Binford, S. R. Binford (red.), *New perspectives in archeology*, Chicago, s. 223-244.
- Zápotocký M.
1978 *Středověká keramika severočeského Polabí. Morfologie a relativní chronologie*, „Památky archeologické”, R. LXIX, nr 1, s. 171-238.

Urszula Kobylińska

Adres autorki:

Mgr Urszula Kobylińska

Zakład Metodologii Badań Archeologicznych IHKM PAN

00-140 Warszawa, Al. Świerczewskiego 105

WYKAZ LITERATURY

Wskazywanie na to, że w kulturze neolitycznej nie było jeszcze ukształtowanego i wyodrębnionego, ale także przez koczowniczy tryb życia i niedługożyciowość. Wskazywanie na to, że w kulturze neolitycznej nie było jeszcze ukształtowanego i wyodrębnionego, ale także przez koczowniczy tryb życia i niedługożyciowość.

Wskazywanie na to, że w kulturze neolitycznej nie było jeszcze ukształtowanego i wyodrębnionego, ale także przez koczowniczy tryb życia i niedługożyciowość. Wskazywanie na to, że w kulturze neolitycznej nie było jeszcze ukształtowanego i wyodrębnionego, ale także przez koczowniczy tryb życia i niedługożyciowość. Wskazywanie na to, że w kulturze neolitycznej nie było jeszcze ukształtowanego i wyodrębnionego, ale także przez koczowniczy tryb życia i niedługożyciowość. Wskazywanie na to, że w kulturze neolitycznej nie było jeszcze ukształtowanego i wyodrębnionego, ale także przez koczowniczy tryb życia i niedługożyciowość.

Wskazywanie na to, że w kulturze neolitycznej nie było jeszcze ukształtowanego i wyodrębnionego, ale także przez koczowniczy tryb życia i niedługożyciowość. Wskazywanie na to, że w kulturze neolitycznej nie było jeszcze ukształtowanego i wyodrębnionego, ale także przez koczowniczy tryb życia i niedługożyciowość. Wskazywanie na to, że w kulturze neolitycznej nie było jeszcze ukształtowanego i wyodrębnionego, ale także przez koczowniczy tryb życia i niedługożyciowość.

Wskazywanie na to, że w kulturze neolitycznej nie było jeszcze ukształtowanego i wyodrębnionego, ale także przez koczowniczy tryb życia i niedługożyciowość. Wskazywanie na to, że w kulturze neolitycznej nie było jeszcze ukształtowanego i wyodrębnionego, ale także przez koczowniczy tryb życia i niedługożyciowość.